

ISSN 2312-2781

ICV 2014:39.77

ICDS 2015:4.279

ОСОБЛИВА ДИТИНА: навчання і виховання

НАУКОВИЙ, НАВЧАЛЬНИЙ, ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЖУРНАЛ

№ 2 (78) КВІТЕНЬ – ТРАВЕНЬ – ЧЕРВЕНЬ 2016
ВИХОДИТЬ ЧОТИРИ РАЗИ НА РІК

Схвалено вченою радою
Інституту спеціальної педагогіки НАПН України
(протокол № 4 від 18.04.2016 р.)
ПЕРЕДПЛАТНИЙ ІНДЕКС 68835

Заснований у 1995 р. З 1996 р. по 2012 р. видавався під назвою «Дефектологія»;
з 2013 р. – «Дефектологія. Особлива дитина: навчання і виховання»;
з 2014 р. видається під назвою «Особлива дитина: навчання і виховання»
(«Exceptional child: teaching and upbringing»)

Свідцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації,
серія КВ № 20491-10291 ПР від 31.12.2013 р.

ЗАСНОВНИКИ

Державне інформаційно-виробниче підприємство видавництва «ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА»
Інститут спеціальної педагогіки Національної академії педагогічних наук України

Внесений до Переліку наукових фахових видань України, у яких
публікуються результати дисертаційних досліджень на здобуття
наукових ступенів кандидата і доктора наук у галузі
педагогіки (корекційна педагогіка) і психології.

Видання індексується: EBSCO Education Source, Index Copernicus (ICV 2014:39.77),
MIAR (ICDS 2015:4.279), ResearchBib, WorldCat, Citefactor, Google scholar,
«Україніка наукова» (Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського)

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ

04060, Київ, вул. М. Берлінського, 9
Інститут спеціальної педагогіки НАПН України
тел.: (044) 440-42-92

Матеріали для публікації надсилати електронною поштою e-mail: ispjournal@ukr.net
Інформація для авторів, рецензентів, повідомлення, хроніки, події, коментарі на сайті журналу:
<http://csnukr.in.ua>

Адреса видавництва «Педагогічна преса»:
03680, м. Київ, вул. Олександра Довженка, 3
тел. (044) 456-37-02; (044) 456-37-32
www.pedpresa.com.ua
e-mail: 2345288@ukr.net

© Усі права захищено. Жодна частина, елемент, ідея, композиційний підхід
цього видання не можуть бути копіюваними чи відтвореними в будь-якій формі
і будь-якими засобами – як електронними, так і фотомеханічними, зокрема через ксерокопіювання,
запис або комп'ютерне архівування, без письмового дозволу видавця.

За достовірність фактів, дат, назв і правильність цитування відповідають автори.

Редакція зберігає за собою право рецензування, редагування та скорочення статей без згоди автора,
може публікувати статті в порядку обговорення, не поділяючи поглядів автора. Рукописи не повертаються.

© «Педагогічна преса», 2016

© «Особлива дитина: навчання і виховання», 2016

«EXCEPTIONAL CHILD: teaching and upbringing»

**The journal is a scientific, educational, informational,
methodological publication journal**

**№ 2 (78) APRIL – MAY – JUNE 2016
PUBLISHED 4 TIMES A YEAR**

SUBSCRIPTION INDEX 68835

Founded in 1995, published since 1996.

Previous titles of the Journal: 1996 – 2012: «Defektolohiia»;
2013: «Defektolohiia. Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia»;
since 2014: «Exceptional child: teaching and upbringing»

Certificate of State registration of a print medium KB № 20491-10291 IIP of 31.12.2013

FOUNDERS OF THE JOURNAL:

Publishing House «Pedagogichna Presa».

Institute of Special Pedagogy The National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

The journal included in the List of leading peer-reviewed research publications approved by the Higher Attestation Commission (VAK) of Ukraine to publish the key findings from research theses for candidate's and doctoral degrees in pedagogy and psychology. The journal is indexed and abstracted in: EBSCO Education Source, Index Copernicus (ICV 2014:39.77), MIAR (ICDS 2015: 4.279), ResearchBib, WorldCat, Citefactor, Google scholar, Ukrainika scientific (Vernadsky National Library of Ukraine)

EDITORS' OFFICE

Address: Berlynskogo str., 9, Kyiv, 04060, Ukraine

Tel.: +38 (044) 440-42-92

Please, email your submissions for publication at ispjournal@ukr.net

<http://csnukr.in.ua>

PUBLISHING HOUSE

Address: Olexandra Dovzhenka str. 3,

Kyiv, 03680, Ukraine

Tel.: +38 (044) 486-37-32 e-mail:

2345255@ukr.net

<http://www.pedpresa.com.ua>

Nina BERIZKO – professional editor

Oksana FEDORENKO – executive editor

Nina CHEHOVSKA – copy editor, proofreader

Alexandra MAKARENKO – computer page-proofs

© All rights reserved. No part, element, idea or layout of this publication may be copied or reproduced in any form and by any means, whether electronic or photomechanical, e.g. by photocopying, recording, or including in computer archives, without a prior written consent of the publisher.

The authors are responsible for the accuracy of facts, dates, names and correct citations.
The editorial office reserves the right to edit and reduce the length of submissions without authors' consent. It may also publish papers for the purposes of discussion, without sharing the views of the author. The editorial office does not return the manuscripts

ЗМІСТ

НАУКА – ПРАКТИЦІ

Сак Тамара

Програма «Корекція розвитку» та її реалізація у навчанні школярів із затримкою психічного розвитку **7**

Адамюк Наталія

Методика проведення уроків з української жестової мови на прикладі теми «Портрет людини» (5 клас) **14**

Вовченко Ольга

Особливості використання музично-ритмічних занять як засобу корекції психофізичного розвитку дітей із порушеннями слуху **26**

Чеботарьова Олена

Методичні основи трудового навчання розумово відсталих школярів із дитячим церебральним паралічем **34**

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА – ОСВІТА ДЛЯ ВСІХ

Луценко Інна

Організаційні та нормативно-правові аспекти запровадження інклюзивної освіти у дошкільних навчальних закладах **44**

Федоренко Оксана

Теоретико-методичні основи педагогічного супроводу молодших школярів зі зниженим слухом в умовах інклюзивного навчання **50**

ПОШУКИ Й ЕКСПЕРИМЕНТИ

Базилевська Оксана

Формування громадянської культури та національної свідомості в учнів з особливими освітніми потребами шляхом упровадження петриківського розпису **59**

Варшамова Даніела

Роль системи допомоги у розвитку самостійності старших дошкільників зі зниженим слухом у процесі пізнавально-пошукової діяльності **67**

Супрун Ганна

Особливості вивчення міжособистісних стосунків дошкільників із розладами аутистичного спектра **76**

МЕТОДИЧНА СКАРБНИЧКА ВЧИТЕЛЯ

Бурдейна Ольга

Формування складової будови слова у дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення **83**

ВІТАЄМО ЮВІЛЯРА

Життєвий та науковий шлях Людмили Сергіївни Вавіної До 80-річчя від дня народження **94**

CONTENTS

SCIENCE FOR TEACHING PRACTICE

Sak Tamara

Syllabus «Development Correction» and its realization in teaching pupils that have mental retardation 7

Adamiuk Natalya

Teaching technique of Ukrainian sign language lesson by example of the theme «A men portrait» (5th grade) 14

Vovchenko Olha

Features of use the musical-rhythmic lesson how method for correcting psychophysical development of children with hearing impairments 26

Chebotareva Olena

Methodical bases of vocational training contents in teaching children with cerebral palsy and intellectual disability 34

INCLUSION IS AN EDUCATION FOR EVERYONE

Lutsenko Inna

Organizational and legal-and-regulatory aspects of the inclusive education implementation in preschool educational institutions 44

Fedorenko Oksana

Theoretical and methodological foundations of pedagogical support of hard-of-hearing junior schoolchildren in inclusive education settings 50

RESEARCH & EXPERIMENTS

Bazilevskaya Oksana

Forming of civil culture and national consciousnesses for students with the special educational necessities by introduction of petrukivka painting as folk art 59

Varshamova Daniela

The role of system of assistance in development of independence of hearing impaired children of senior preschool age in the process of cognitive and search activity 67

Suprun Ganna

Diagnostic features of interpersonal dealings of preschool children with autism spectrum disorder 76

METHODICAL TIPS FOR TEACHERS

Burdeina Olga

Relation to forming of component structure of words for children of fifth year of life with general exhalation of speech 83

INFORMATION. REVIEWS. ANNOUNCEMENTS

The life and scientific way Liudmyla Vavina (on the 80th anniversary of his birth) 94

УДК: 376-056.34:616.896:37.064]-053.4

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ МІЖОСОБИСТІСНИХ СТОСУНКІВ У ДОШКІЛЬНИКІВ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА

Ганна Супрун, Інститут спеціальної педагогіки Національної академії педагогічних наук України, м. Київ, Україна, psyann5@gmail.com

У статті представлено особливості змісту, процедури проведення та оцінювання міжособистісних стосунків дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектра. Автор описує адаптовану методику соціометрії Дж. Морено, а саме, її варіант «Шкала прийнятності» Н. Бахаревої. Проаналізовано показники рівня емоційної експансивності дітей з розладами аутистичного спектра та без порушення. У статті представлено аналіз результатів опитування педагогів дошкільних навчальних закладів, які відвідують діти з розладами аутистичного спектра. Для цього адаптовано опитувальники «Поведінковий портрет», «Виконання правил поведінки» (В. Панок, Н. Сосновенко, А. Тінякова). Наведено зміст опитувальників для педагогів щодо особливостей соціальної поведінки дітей дошкільного віку за результатами спостережень під час різних видів діяльності. Ці методики містять параметри оцінки виконання дитиною соціальної ролі вихованця (самостійність, знання правил поведінки, елементарні навички саморегуляції).

Ключові слова: розлади аутистичного спектра (РАС), соціометрія, соціально-психологічна адаптація, діагностика соціально-психологічної адаптації, дошкільники з РАС, соціальна роль.

Анна Супрун, Институт специальной педагогики Национальной академии педагогических наук Украины, г. Киев, Украина

ОСОБЕННОСТИ ИЗУЧЕНИЯ МЕЖЛИЧНОСТНЫХ ОТНОШЕНИЙ ДОШКОЛЬНИКОВ С РАССТРОЙСТВОМ АУТИСТИЧЕСКОГО СПЕКТРА

В статье содержится описание адаптированных психодиагностических методов изучения межличностных отношений детей дошкольного возраста с аутизмом расстройством аутистического спектра. Представлено этапы проведения, содержание и особенности оценки социометрии на основе методики Дж. Морено. В исследовании используется адаптированный вариант «Шкалы приемлемости» Н. Бахаревой. Автор представляет и анализирует показатели эмоциональной экспансивности детей с аутизмом и без такого нарушения. Статья содержит результаты опросов педагогов дошкольных учреждений, которые посещают дети с расстройством аутистического спектра. Описаны адаптированные варианты опросников для педагогов об особенностях социального поведения дошкольников во время разных видов деятельности. Опросники являются адаптированными вариантами В. Панка, Н. Сосновенко, А. Тиняковой «Поведенческий портрет», «Выполнение правил поведения». Методики содержат параметры оценки уровня овладения ребенком социальной ролью воспитанника детского сада (самостоятельность, знание правил поведения, элементарные навыки саморегуляции).

Ключевые слова: расстройства аутистического спектра (РАС), социометрия, социально-психологическая адаптация, диагностика социально-психологической адаптации, дошкольники с РАС, социальная роль.

Ganna Suprun, Institute of Special Pedagogy The National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

DIAGNOSTIC FEATURES OF INTERPERSONAL DEALINGS OF PRESCHOOL CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM DISORDER

The article provides adapted diagnostic techniques of interpersonal dealing of preschool children with autism spectrum disorder. The author describes especially evaluation, stages of the procedure sociometry Moreno. The article is

presented an adapted version of "The scale of acceptability" N. Bakhareva. The author analyzes the index of emotional expansiveness of children with autism and without such violation. It describes the content of the questionnaires for teachers about the features of social behavior of preschool children during various activities. The article presents an adapted version the questionnaires of V. Panok N. Sosnovenko, A. Tinyakova – "Behavioral portrait", "Implementation of the rules of conduct". The questionnaires contain parameters assessing the level of child's success of the social role of the kindergarten (independence, knowledge of the rules of behavior, basic skills of self-control). The author analyzes the results of a survey presented by teachers of preschool institutions are attended by children with autism spectrum disorder.

Key words: autism spectrum disorder, sociometry, social and psychological adjustment; preschool children with autism; diagnostic of social and psychological adjustment; the social role.

Психодіагностика міжособистісних стосунків дошкільників з розладами аутистичного спектра є важливою складовою вивчення соціально-психологічної адаптації цих дітей з метою забезпечення оптимальних умов їх розвитку та навчання. У нашій роботі ми використовуємо поряд з виразом «діти з аутизмом» – «діти з розладами аутистичного спектра та аббревіатуру «діти з РАС». Такий термін можна зустріти в останньому протоколі медичної допомоги та реабілітації дітей цієї категорії Міністерства охорони здоров'я України (2015). У нашій роботі поруч з терміном «розлади аутистичного спектра» ми використовуємо термін «діти з аутизмом» для уникнення повтору.

Аналіз наукової літератури розкрив, що найбільші труднощі адаптації мають діти з органічним ураженням нервової системи та порушенням розвитку аналізаторів (В. Зінченко, А. Кузнєцов, Т. Лазаренко,

Б. Мещеряков, Л. Фомічова, М. Шеремет, В. Юрчук). Дослідження А. Кузнєцова розкриває питання психологічної адаптації розумово відсталих першокласників до навчання. Т. Лазаренко висвітлює проблеми адаптації до навчання дітей 6-8 років із затримкою психічного розвитку. Водночас, недостатньо вивченою є проблема адаптації до умов дошкільного закладу дітей з РАС.

Зокрема, у науковій літературі проблема психологічної адаптації дітей з особливостями психофізичного розвитку представлена роботами Л. Булахової, А. Відренко, Т. Вісковатової, Т. Власової, Т. Ілляшенко, К. Лебединської, В. Лубовського, І. Маяковської, М. Певзнер, М. Рождественської, Т. Сак, Н. Стадненко, J. Komender, H. Spionek, H. Schutte та ін. Однак, недостатньо висвітленими є особливості адаптації та міжособистісних стосунків дошкільників з аутизмом.

Останній перегляд DSM–V (діагностичне та статистичне керівництво із психічних розладів, США, 2014) визначає центральним порушенням при аутистичному розладі стійкий дефіцит соціальної комунікації та соціальної взаємодії. Тому діагностика міжособистісних стосунків дошкільників з таким порушенням з їх однолітками без аутизму, на нашу думку, є актуальним науково-практичним завданням.

Мета статті розкрити особливості вивчення міжособистісних стосунків дошкільників з РАС у контексті дослідження процесу соціально-психологічної адаптації таких дітей до умов дошкільного навчального закладу.

Методики дослідження.

Психодіагностика соціально-психологічної адаптації дошкільників з аутизмом є поетапним процесом, який охоплює початок та кінець навчального року. Особливості міжособистісних стосунків дітей в групі

однолітків є однією зі складових соціально-психологічної адаптації дошкільників з РАС.

Традиційно для вивчення міжособистісних стосунків у групі використовують соціометрію Дж. Морено. Ця методика дозволяє визначити зміст стосунків та ставлення кожного члена групи один до одного, особливості цих відносин та намітити шляхи їх покращення. Для дітей та підлітків існує адаптований варіант соціометрії – «Шкала прийнятності» Н. Бахарєвої, Є. Кузьміна та ін. Нами було здійснено адаптацію змісту методики та процедури її проведення відповідно до можливостей дітей дошкільного віку з аутизмом.

Параметрами міжособистісних стосунків визначено здатність дитини виконувати соціальну роль вихованця та рівень її емоційної експансивності. Визначення емоційної експансивності відбувалось за адаптованою шкалою прийнятності Н. Бахарєвої (на основі методу Я. Морено). Вивчення особливостей виконання соціальної ролі вихованця дошкільного закладу відбувалось методом опитування педагогів.

Метод соціометрії. Адаптований варіант соціометрії «Шкала прийнятності» дає змогу визначити соціальний статус члена групи та його рівень емоційної експансивності. Для дослідження соціально-психологічної адаптації дітей дошкільного віку показник емоційної експансивності є ключовою характеристикою. Для соціального розвитку дітей цього віку характерним є орієнтація на дорослого як зразка рольової поведінки. Однолітки ще не відіграють суттєвої ролі в суб'єктивному житті дитини (Д. Ельконін, М. Бахтін). Тому показник емоційної експансивності як характеристика прагнення та готовності встановлювати дитиною соціальні зв'язки був врахований у нашому дослідженні. Емоційна експансивність характеризується кількістю виборів особистістю інших членів групи. Таким чином оцінюється не тільки прагнення та готовність дитини встановлювати

стосунки з однолітками, а й потреба у спілкуванні дитини в цілому. Діти з високим позитивним індексом експансивності легко йдуть на контакт, активно взаємодіють з однолітками, отримують задоволення від спілкування. Відповідно діти з негативним індексом експансивності мають певні труднощі у розвитку соціальної сфери, замкнені, надають перевагу індивідуальній грі. Цей показник, на нашу думку, є дуже важливим індикатором соціального розвитку дітей з аутизмом, які мають виразні порушення у сфері соціальної взаємодії.

Процедура проведення соціометрії в цілому співпадала зі стандартним варіантом непараметричної соціометрії (Н. Бахарєва, Є. Кузьмін, А. Свеницький), але мала свої змістові та технічні відмінності. Для модифікації ми обрали варіант, адаптований А. Тіняковою та В. Панком (2013). Наведемо особливості процедури проведення непараметричної соціометрії для дітей дошкільного віку з РАС нижче.

Спочатку було виконано портретні фото дітей груп невеликого розміру (3x4 см) з чітко вираженим обличчям дитини. Процедура проведення проходила в ігровій формі та включала в себе такі етапи:

1) створення атмосфери довіри у спілкуванні з дитиною (привітання, спілкування на особистісні теми; якщо контакт з дитиною не формувався, діагностика відкладалась до наступного разу);

2) на столі по горизонтальній лінії розкладають пронумеровані фото дітей групи, дитині пропонують назвати імена дітей; якщо дитина погоджується і відповідає, дорослий переходить до наступного етапу (3); якщо дитина не виконує прохання, експериментатор сам називає усіх дітей по імені; результати фіксуються в протоколі;

3) експериментатор показує дитині яскраву скляну кульку (зірочку), звертає увагу на предмет та дарує його дитини, пояснюючи це тим, що вона

(дитина) хороша і сподобалась експериментатору; таким чином дитина вводить у ситуацію вибору іншого за прихильністю, симпатією;

4) експериментатор показує дитині багато кульок (кількість кульок відповідає кількості дітей в групі) та пропонує «подарувати» (покласти біля фото) кульку тим дітям, хто їй подобається; якщо дитина вагається, експериментатор «дарує» одну кульку самій дитині – кладе її біля фото цієї дитини (дає зразок дії); результати фіксуються у протоколі;

5) експериментатор хвалить дитину, говорить, що всі діти хороші, всі отримали подарунки; збирає кульки та дає дитині половину кількості кульок і пропонує знову подарувати тим, хто подобається дитині, з ким вона грається; вибори дитини фіксуються у протоколі;

6) якщо дитина не виконує завдання 4 та 5 експериментатор просить показати фото будь-якої дитини з групи, назвавши її ім'я («А де Іринка?», «А де Даня?»тощо); якщо дитина не виконує це завдання, експериментатор називає ім'я дитини, показує її власне фото та спостерігає за її емоційною реакцією; результати фіксуються у протоколі;

7) спілкування завершується похвалою дитини та словами прощання. Відповідно у протоколі фіксується кількість виборів, які зробила дитина на користь своїх однолітків (завдання 4, 5) та здатність впізнати їх (завдання

2). Максимальна кількість балів може бути +3, мінімальна 0. Це враховувалось при обчисленні рівня емоційної експансивності дитини, як показника її активності в контактах, її прагнення встановлювати комунікативні зв'язки з однолітками. Відповідно до обчислення емоційну експансивність визначають 1, 2, 3 та 4 типу. Емоційна експансивність 1 та 2 типу характеризує ставлення дитини до групи в цілому як позитивне. Діти з 1 типом прагнуть бути членами групи, а для дітей з другим типом емоційної експансивності можуть виражати своє прагнення менш активно. Емоційна експансивність 3 та 4 типу характеризується відсутністю прагнення дитини

бути членом групи, взаємодіяти з іншими (3 тип) та неприйняттям дитиною правил групи, емоційним відчуженням (4 тип).

Метод опитування на основі спостереження. Для оцінки особливостей виконання дітьми соціальної ролі нами були адаптовані опитувальники «Виконання правил поведінки» та «Поведінковий портрет» (модифікація Н. Сосновенко, А. Тінякової, 2013).

Опитувальник «Поведінковий портрет» містить 10 тверджень, які описують прояви соціальної поведінки вихованця в новому соціальному оточенні. Зокрема, йдеться про бажання дитини взаємодії з дорослими, однолітками під час вільної діяльності та під час занять; здатність виконувати прохання дорослого та ін. Зміст деяких тверджень наводимо нижче: дитина легко вступає в контакт з іншими дітьми / з дорослими (дивиться, наближається, торкається, говорить); користується / не користується мовленням; швидко виконує прохання дорослого; прагне уваги дорослого; неохоче взаємодіє з дорослим під час занять (відводить погляд, мовчазна, зайнята своєю грою); проявляє цікавість до занять (охоче йде в кабінет, не хоче залишати місце заняття, прагне нових активностей). За оцінкою особливостей поведінки дитини під час різних видів діяльності було встановлено такі рівні сформованості соціальної поведінки: високий, середній, достатній, низький.

Для оцінки виконання соціальної ролі дітьми з аутизмом використовувався опитувальник для педагогів «Виконання правил поведінки». Зміст його тверджень розкриває особливості виконання таких рольових функцій: уміння дитини самостійно споживати їжу, мити руки, роздягатись / одягатись, відвідувати туалетну кімнату; знання дитини про своє місце в ігровій кімнаті, навчальному кабінеті, спальній кімнаті; володіння дитиною елементарними функціями саморегуляції поведінки (здатність припинити шуміти, бігати та відволікатись під час гри та занять

після зауважень дорослого). Загальна оцінка за результатами опитувальника розподілилась відповідно на високий, середній, достатній та низький рівень виконання правил поведінки дитиною з аутизмом.

Математичні методи. Математично-статистичний аналіз результатів дослідження здійснювався за методом рангової кореляції Ч. Спірмена.

Результати дослідження

У дослідженні взяли участь вихованці комунального закладу «Черкаський навчально-реабілітаційний центр Черкаської обласної ради» (10 дітей), комунального закладу «Навчально-реабілітаційний центр «Колосок» міста Дніпропетровськ (13 дітей) та спеціального дошкільного навчального закладу № 569 міста Києва (16 дітей). Всього на цьому етапі було охоплено 39 дітей дошкільного віку з аутизмом та 87 дітей без такого порушення.

Результати соціометричного вивчення, зокрема показник емоційної у дітей дошкільного віку з РАС та без на кінець навчального року наведені в таблиці 1.

Таблиця 1.

Результати соціометрії дітей дошкільного віку з РАС та без порушення

	Тип емоційної експансивності			
	1 тип	2 тип	3 тип	4 тип
Діти з РАС (%)	19%	5%	58%	18%
Діти без порушення (%)	29%	43%	16%	12%

Дані таблиці свідчать, що на кінець навчального року серед дітей з розладами аутистичного спектра 24% позитивно ставляться до однолітків в групі та прагнуть бути її членами. У половини таких дітей (58%) відсутнє видиме прагнення вступати у взаємодію з членами групи. Для 18% дітей з

аутизмом не важливо бути членом цієї групи. Низький рівень емоційної експансивності у дітей з аутизмом сполучається зі здатністю відчувати та проявляти симпатію до 1-2 однолітків з групи. У більшості дітей з аутизмом (82%), за нашими спостереженнями, на кінець навчального року спостерігається приязнь до одного-двох дітей з групи. Ця симпатія є взаємною.

Серед дітей без такого порушення на кінець навчального року 72% прагнуть спілкування з однолітками та прагнуть бути членами групи. Тих, хто не бажає вступати у взаємодію з іншими дітьми, – 28%.

Аналіз даних дає змогу зробити наступні висновки.

У дітей дошкільного віку з РАС на кінець навчального року в умовах спеціально організованого навчально-виховного процесу формується прагнення взаємодіяти з однолітками та бути членом групи, але не настільки ефективно, як у однолітків без такого порушення.

Відсутність прагнення взаємодіяти з однолітками та дотримуватись правил групи спостерігається, як у дітей з аутизмом, так і у решти дітей.

Наступними показниками соціально-психологічної адаптації дошкільників з аутизмом є здатність виконувати соціальну роль, вміння бути вихованцем дошкільного закладу. Для вивчення цієї здатності було адаптовано опитувальники для педагогів «Поведінковий портрет» та «Виконання правил поведінки».

Результати опитування педагогів груп, задіяних в дослідженні, представлені в таблиці 2, 3.

Таблиця 2.

Результати опитування педагогів за опитувальником
«Поведінковий портрет»

	Рівень соціальної поведінки
--	-----------------------------

	високий	середній	достатній	низький
Діти з РАС (%)	6%	29%	41%	24%
Діти без порушення (%)	45%	23%	29%	3%

Таблиця 3.

Результати опитування педагогів за опитувальником
«Виконання правил поведінки»

	Рівень оволодіння соціальною роллю			
	високий	середній	достатній	низький
Діти з РАС (%)	12%	35%	41%	12%
Діти без порушення (%)	39%	42%	16%	3%

Дані таблиці свідчать, що на кінець навчального року у 24% дітей з РАС рівень соціальної поведінки сформований на низькому рівні. У дітей без порушення цей показник значно нижче – 3%. Однак отримані дані свідчать, що оволодіння рольовою поведінкою на середньому та достатньому рівні відбувається у більшій кількості дітей з аутизмом ніж у дітей без такого порушення. Це свідчить про існування потенційної у таких дітей можливості оволодівати соціальними навичками на нормах поведінки в цілому.

Зокрема критерії «знає своє місце в ігровій кімнаті, навчальному кабінеті та в спальній кімнаті», «самостійність під час їжі, роздягання / одягання, відвідання туалетної кімнати» оцінюються як такі, що спостерігаються більшість часу. Отже, діти з аутизмом в умовах спеціально-організованого навчально-виховного процесу оволодівають більшістю з навичок самостійності та окремими функціями рольової поведінки.

Діти з аутизмом дошкільного віку у переважній більшості характеризуються як охайні, такі, що впродовж дня ретельно дотримуються чистоти та охайності в поведінці (87%).

Поруч із встановленими труднощами під час занять (неуважність, труднощі в концентрації уваги під час роботи з зображеннями образів та сюжетів) виявлено достатній рівень зацікавленості до занять в цілому (76%) та достатній рівень зосередженості під час улюблених дидактичних ігор.

Математичні методи обробки статистичних даних дослідження дали змогу встановити позитивну кореляцію у дітей з РАС між такими показниками виконання соціальної ролі як «виконання основних режимних вимог під час переодягання, прийому їжі, відвідання туалетної кімнати», «знає та займає своє місце під час занять», «припиняє шуміти під час занять після зауважень» та рівнем емоційної експансивності при $p \leq 0,05$.

Висновки.

Для психодіагностики соціально-психологічної адаптації дошкільників з аутизмом немає специфічних методів, тому використовуються традиційні методи діагностики (соціометрія, опитувальники на основі спостережень). Актуальною є потреба в адаптації традиційних соціометричних методів відповідно до особливостей дошкільників з аутизмом.

Для отримання більш повної та точної інформації щодо особливостей міжособистісних стосунків дошкільників з РАС доцільно використовувати не тільки соціометричний метод, а й опитування педагогів за результатами спостереження за дітьми під час різних видів діяльності.

Узагальнюючи отримані дані під час діагностики міжособистісних стосунків, особливостей соціальної поведінки та виконання правил поведінки дітьми з аутизмом на кінець навчального року можна зробити наступні висновки.

Домінування 3 та 4 типу емоційної експансивності у дітей з РАС свідчить про низьку позитивну мотивацію до соціальної взаємодії з дорослими та однолітками в групі та про низькі можливості виражати ці потреби. Це підтверджує наявність порушення у таких дітей в сфері соціальних взаємин.

Проте, низький рівень емоційної експансивності у дошкільників з аутизмом сполучається з наявністю 1-2 позитивних виборів однолітків з групи. Діти з аутизмом проявляють симпатію та приязнь щонайменше до 1 дитини з групи. Цю симпатію визначено як взаємну. Такий позитивний вибір здійснює більшість обстежених дітей з таким порушенням (82%).

Здатність оволодівати та реалізовувати соціальну роль в умовах спеціально організованого навчально-виховного середовища у дітей з РАС встановлено на достатньому рівні.

Поруч із зафіксованими труднощами під час занять (неуважність, труднощі в концентрації уваги під час роботи з образними та сюжетними зображеннями) виявлено достатній рівень зацікавленості до занять в цілому та достатній рівень зосередженості під час улюблених дидактичних ігор.

Отримані результати дають змогу продовжити наукове дослідження з проблеми соціально-психологічної адаптації дітей дошкільного віку з РАС для пошуку оптимальних навчальних та виховних прийомів формування адекватної соціальної поведінки та соціалізації в цілому в цієї категорії дітей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Марковская И. М. Социометрические методы в психологии: Учебное пособие / И. М. Марковская. – Челябинск: ЮУрГУ, 1999. – 46 с.
2. Налчаджян А. А. Психологическая адаптация: механизмы и стратегии / А. А. Налчаджян. – М.: Эксмо, 2010. – 368 с. – (2-е изд., перераб. и доп.).
3. Практикум по возрастной психологии: учеб.пособие / Под ред. Л. А. Головей, Е. Ф. Рыбалко. – СПб: Речь, 2002. – 694 с.
4. Розлади аутистичного спектра (розлади загального розвитку). Уніфікований клінічний протокол первинної, вторинної (спеціалізованої), третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги та медичної реабілітації [Електронний ресурс] // Нейронews. – 2015, № 6 (71). – Режим доступу до ресурсу: <http://neuronews.com.ua/page/rozladi-autistichnogo-spektra-rozladi-zagalnogo-rozvitku>.
5. Сосновенко Н. В. Робоча книга працівників психологічної служби: практичний посібник – Т. 1: Адаптація дітей (учнів/студентів) до навчально-виховного процесу / Наук. ред. В. Г. Панок / Н. В. Сосновенко, А. І. Тінякова. – Київ: Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2014. – 112 с. – (Багатотомне наукове видання).
6. Скрипник Т. В. Феноменологія аутизму: Монографія / Т. В. Скрипник. – Київ: Фенікс, 2010. – 368 с.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Markovskaja I.M. (1999). Sociometricheskie metody v psihologii: Uchebnoe posobie. Cheljabinsk, Izdatel'stvo JuUrGU. (In Russian).
2. Nalchadzhjan A. A. (2010). Psihologicheskaja adaptacija: mehanizmy i strategii . Moscow, Jeksmo. (In Russian).
3. Golovej L. A., Rybalko E. F. (Eds.). (2002). Praktikum po vozrastnoj psihologii: ucheb.posobie. Sankt-Peterburg, Rech'. (In Russian).

4. Rozlady autystychnoho spektra (rozlady zahalnoho rozvytku). Unifikovanyi klinichni protokol pervynnoi, vtorynnoi (spetsializovanoi), tretynnoi (vysokospetsializovanoi) medychnoi dopomohy ta medychnoi reabilitatsii, NeuroNEWS, 2015, 6 (71), pp. 65–78. (In Ukrainian).

5. Sosnovenko N. V., Tiniakova A. I. (Eds.). (2014). Robocha knyha pratsivnykiv psykhologichnoi sluzhby: praktychnyi posibnyk – T. 1: Adaptatsiia ditei (uchniv/studentiv) do navchalno-vykhovnoho protsesu. Kyiv, Ukrainskiyi NMTs praktychnoi psykhologii i sotsialnoi roboty. (In Ukrainian).

6. Skrypnyk T. V.(2010). Fenomenologija autizmu. Kyiv: Vidavnictvo “Feniks”. (In Ukrainian).